

UVOD

Sve do kraja 18. vijeka dominantni načini reakcije države na kriminalitet bili su smrtna kazna i tjelesno kažnjavanje učinilaca krivičnih djela. Tako se kazna zatvora javlja tek krajem 18. vijeka.¹ Neposredni faktori koji su utjecali da dođe do pojave kazne zatvora i njenog progressa u najdominantniji vid sankcioniranja, bili su prevashodno napredak humanističkih ideja koje dovode do smanjivanja i postepene derogacije smrtne kazne i tjelesnog kažnjavanja, odnosno zbog novih pristupa u shvatanju svrhe sankcioniranja, odnosno shvatanja svrhe same kazne zatvora.²

Kriza krivičnog pravosuđa slijedi iz krize politike suzbijanja kriminaliteta, u kojoj se kazna zatvora, kao glavno sredstvo u borbi protiv kriminaliteta, nakon više od dva vijeka, nalazi u jednoj ozbiljnoj krizi i pitanja o njenoj održivosti su sve češća.

Zrelost situacije u pogledu stanja kriminaliteta uopće i opravdanosti represivnog stava države spram učinioaca krivičnog djela i pomalo indovalentnog stava države spram učinioaca krivičnog djela, evidentni su svugdje u svijetu. Paralelno tome javljaju se savremene tendencije u shvatanjima o krivičnom djelu, učiniocu i žrtvi krivičnog djela, odnosno o nerepresivnom načinu rješavanja nastalog konflikta pomoću „restorativnih normi“, postavljajući vođenje krivičnog postupka kao krajnje sredstvo za rješavanje krivičnog konflikta. Sveukupna situacija ukazuje na neophodnost promjena u oblasti krivičnog prava uopće.

Tendencije za ograničavanjem primjene kazne lišenja slobode, može se slobodno reći, ostale bi bez rezultata da se uporedo sa njima nije počelo razmišljati o mjerama koje bi mogle da zamijene ovu kaznu. Ukoliko se željelo prići stvarnoj, praktičnoj realizaciji nastojanja u pravcu smanjivanja primjene kazne kojom se oduzima sloboda, moralo se istovremeno raspolagati sa drugim adekvatnim krivičnim mjerama koje bi mogle koliko toliko uspješno da zamijene ovu kaznu. Učinioci krivičnih djela nisu mogli ostati nekažnjeni samo zbog toga što se strahovalo da će kazna lišenja slobode, ukoliko se na njih primijeni, donijeti više štete nego koristi. Zbog toga su se, paralelno sa značajnijim prodorom nastojanja za ograničavanjem primjene ove kazne, počele predlagati nove sankcije za koje se vjerovalo da predstavljaju dobre zamjene za nju.

¹ Šeparović, Z.: Alternative kazni zatvora. Pravna misao. 1988. br. 5-6. str. 10.

² Ispaštanje i generalna prevencija bili su dominantni principi ostvarivanja svrhe kažnjavanja toga doba. Za ostvarivanje ovih principa upravo je najpogodnija zatvorska kazna jer omogućuje ispaštanje osuđenika i to u ekvivalentnom trajanju, uz vjerovanje da se kaznom zatvora može izraziti upravo ona mjera kazne koju učinilac krivičnog djela zaslužuje.

Još je Cesare Lombroso predlagao da zatvor treba izostaviti gdje god je to moguće i zamijeniti ga odštetom, tjelesnom kaznom, uvjetnom osudom, novčanom kaznom, jamstvom ili ukorom. I predstavnici sociološke škole, naročito Liszt, isticali su štetnost kratkotrajnih kazni zatvora, i zalagali se za širu primjenu novčane kazne, a naročito uvjetne osude. Tako počinje da se popunjava arsenal kaznenih sredstava koja su, sa manje ili više uspjeha, mogla da fungiraju kao supstituti dominantne krivične sankcije novog doba.

Nastojanja u pravcu sužavanja primjene kazne lišenja slobode, a posebno kratkovremenih kazni, u proteklom periodu nisu ništa izgubila na intenzitetu, čak u zadnje vrijeme je primjetan vrlo intenzivan proces traganja za novim supstitutima za kaznu lišenja slobode. Ti naponi doveli su do toga da se u savremenim kaznenim sistemima sve više širi lepeza sankcija koje ne obuhvataju lišavanje slobode. Pored klasičnih sankcija, u brojne krivičnopravne sisteme uveden je niz drugih mjera koje se različito nazivaju, i imaju različit položaj u kaznenom sistemu.

S obzirom na prisutnost trenda humanizacije u pozitivnom krivičnom pravu, krivične sankcije koje ne obuhvataju lišenje slobode, nalaze dosta pristalica i u teoriji i u praksi, zauzimajući sve značajnije mjesto u krivičnopravnim sistemima i politici suzbijanja kriminaliteta. Tako je došlo u mnogim kaznenim sistemima do pojave mjera bezbjednosti, vaspitnih i drugih sličnih mjera, koje se smatraju „pravim“ mjerama socijalne zaštite, do raznih mjera ograničavanja slobode, a koje zapravo znače zamjenu za kaznu lišenja slobode. Osim što su humanije, za njih se često pretpostavlja da više odgovaraju zahtjevima resocijalizacije osuđenih osoba.

Još na Konferenciji u Helsinkiju 1974. godine rečeno je da zatvorske kazne u određenim slučajevima treba zamijeniti drugim tipovima sankcija, što isto tako govori da kazne kojima se oduzima sloboda nije moguće sasvim izostaviti iz modernog sistema krivičnih sankcija. Pri tom je svakako neophodno potrebno utvrditi koje su to zamjene (supstituti) i pod kojim uvjetima i kada se one mogu uspješno koristiti umjesto kazne lišenja slobode.

U savremenom krivičnom zakonodavstvu egzistira dosta bogat i heterogen sistem mjera koje se mogu izricati (primjenjivati) umjesto kazne lišenja slobode. Kao supstituti, prije svega za kratkotrajne kazne, najčešće se ističu: uvjetna osuda, novčana kazna, sudska opomena, zabrana bavljenja određenim zanimanjem, popravni rad, kazna ograničenja slobode, naknada prouzrokovane štete, jamstvo o dobrom vladanju i druge. Uporedno krivično zakonodavstvo poznaje još i slijedeće sankcije, odnosno mjere: konfiskaciju imovine, zabranu boravka u određenom mjestu, zabranu posjećivanja određenih mjesta, stavljanje pod zaštitni nadzor,

kućni pritvor, objavljivanje presude u javnosti, uvjetnu suspenziju krivičnog gonjenja itd. I naše krivično zakonodavstvo raspolaže (predviđa) sankcijama čijom primjenom je u opravdanim slučajevima moguće izbjeći izricanje kraćih kazni zatvora.

Pri razmatranju mjera za zamjenu kazne lišenja slobode i njihove supstitutivne funkcije i podobnosti, potrebno je istaći da se ona ne smije niti može generalizirati. Supstituti koje smo spomenuli, i drugi koji se danas u tu svrhu koriste, prije svega, mogu poslužiti kao zamjena za kratkotrajne kazne zatvora. O tome danas ne postoji dilema. To je postalo općeprihvaćeno i nesporno. Međutim, kada je riječ o pojedinim mjerama, kao supstitutima kazne lišenja slobode, postavlja se pitanje da li se neke od njih, i koje, mogu upotrijebiti kao adekvatna zamjena, ne samo za kratke, već i za relativno duže kazne. Zbog ovog pitanja potrebno je da se malo više pozabavimo pojedinim mjerama i pri tom obratimo posebnu pažnju na njihovu podobnost da posluže kao supstituti zatvorskih kazni srednjeg trajanja. Ove i druge mjere uglavnom ćemo razmatrati sa aspekta njihove podobnosti i efikasnosti da se primjenjuju umjesto zatvorskih kazni.